

КОСМИЧКИ МОТИВИ ЗАСТУПЉЕНИ У ЧИТАНКАМА ЗА МЛАЂЕ И СТАРИЈЕ РАЗРЕДЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

МИЛЕ ПЕНКОВ

Основна школа „Десанка Максимовић“ Чокот, Ниш

Резиме: Космички мотиви у књижевним текстовима који се обрађују у млађим и старијим разредима основне школе појављују се као природни и логични део живота који се све интензивније открива у овом раздобљу одрастања. Они су најчешће споредни, али њихово присуство показује да је човеков свет заправо неограничен, и да је космичко пространство одувек привлачило како децу тако и одрасле, који су у њему тражили одговоре на она најважнија питања свог постојања.

У раду су размотрени космички мотиви заступљени у читанкама за млађе и старије разреде основне школе.

Кључне речи: Космички мотиви, уџбеници за основну школу

Традиционални штампани извор образовних информација и основна књига из које су ученици вековима стицали употребљива теоријска и животна знања - уџбеник¹ је незаменљиво наставно средство, драгоцену у редовној настави и самосталном раду ученика.

Уџбеници српског језика у основној школи представљају наставна средства која више него уџбеници из осталих предметних области подстичу учеников интелектуални раст, емоционални, психолошки и морални развој, уз поимање естетских и уметничких вредности текстова који чине њихов садржај. Савремене читанке и буквари добро су промишљене и методичком

¹ Под уџбеником се, према *Педагошкој енциклопедији*, подразумева „књига у којој су знанствени или стручни садржаји посредовани кориснику посебно уређеним дидактичким инструментаријем, зависно од циљева одгоја и образовања, психофизичке зрелости корисника којему је намијењен те посебних задатака наставног плана и наставног програма, односно школе или нивоа образовања. Оно што уџбеник издваја из реда осталих школских књига које се искориштавају у процесу одгоја и образовања састоји се у чињеници да је уџбеник *масовна, основна и обавезна* школска књига.“ ”Уџбеник”, *Педагошка енциклопедија*, Београд, Загреб, Сарајево, Титоград, Нови Сад, Завод за уџбенике и наставна средства, Школска књига, Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства, 1989, стр. 472.

апаратуром обogaћене збирке текстова који одговарају не само наставном плану и програму, већ и рецепцијским могућностима ученика одређеног узраста и претходних знања, а не само просте хрестоматије или антологије књижевних садржаја по аутономном избору аутора.

Ученици млађих разреда се још на уласку у свет књиге припремају за искорак из подручја класичне књижевности за децу и младе, и усмеравају на пут од оног измаштаног, често бајковитог - према емпиријској стварности.

Иако у читанци за први разред основне школе² нема значајнијег присуства астрономских мотива, они ипак постоје у неколико краћих текстова: „Кад пролеће дође – све набоље пође“ (Божидар Тимотијевић), „Сунчев певач“ (Бранко Ћопић) и „Бројалица“ (Григор Витез). У читанци за други разред³ су то текстови: „Лепо је све што је мало“ (Душан Радовић), „Дај ми крила један круг“ (Владимир Андрић) и „Облаци“ (Рабиндранат Тагоре).

Већ у трећем разреду основне школе, поред осталих поетских и прозних текстова о породичним односима и школском животу, у читанци⁴ су дате народна приповетка „Ветар и Сунце“ и песма Добрице Ерића „Славуј и Сунце“. У приповетки „Ветар и Сунце“ оно је персонификовано и дата му је моћ говора, а истовремено истакнута је функција подржавања живота и човека у његовој борби са другим природним силама (Северац). Сунцу су примерене доброта и милост, које оно пружа човеку, самом у суровом свету. И у песми „Славуј и Сунце“ оно се појављује као дароватељ енергије живота, светла, радости, бујања цвећа, песме птица и игре јагањаца на ливади.

У читанци за четврти разред⁵ обрађује се низ књижевних облика који у наслову или у садржају имају поједине космичке мотиве: „Мјесец и његова бака“ Бранка Ћопића, „Босоноги и небо“ Бранислава Црнчевића, „Прича о дечаку и Месецу“ Бранка В. Радичевића, одломак из књиге „Кроз васиону и векове“ Милутина Миланковића, драмско - поетска игра „Чик, да погодите због чега су се посвађала два златна брата“ Добрице Ерића. У овој читанци читаво поглавље је посвећено Месецу: „Месечеве приче“. У истоименој песми Григора Витеза главни лик је Месец, коме је дата улога старатеља, оног ко брине о одвијању живота током ноћи (митолошки мотив), као нека врста „другог Сунца“. Он је и приповедач, уметник речи, неко ко појашњава и оплемењује тајновите животне процесе, ван оног видљивог дела дана.

² Радмила Жежељ – Ралић, *Игра речи: читанка за први разред основне школе*, Београд, Klett, 2009.

³ Радмила Жежељ – Ралић, *У царству речи: читанка за други разред основне школе*, Београд, Klett, 2011.

⁴ Радмила Жежељ – Ралић, *Река речи: читанка за трећи разред основне школе*, Београд, Klett, 2008.

⁵ Радмила Жежељ – Ралић, *Речи чаробнице: читанка за четврти разред основне школе*, Београд, Klett, 2010.

У Ћопићевој песми главни мотив јесте људска усамљеност, односно потрага за пријатељством и љубави. Месец је онај прави друг, пријатељ, који сваке ноћи походи старицу и даје јој снаге да опстане, као да јој је вереник, и сеоски лола. Као и у другим Ћопићевим песмама, и овде има племенитог народног хумора и разиграних стихова.

„Прича о дечаку и Месецу“ Бранка В. Радичевића заснована је на митолошкој симболици Месеца као покровитеља учености и мудрости. Месец помаже дечаку да се издигне из сурове стварности и превазиђе своју социјалну позицију – слуге бескрупулозног газде, који бива кажњен због своје зле природе – смрћу.

Научно-фантастична проза Херберта Џорџа Велса „Јутро на Месецу“ представља контраст помало наивним песмама домаћих аутора (Ћопић, Радичевић, Ерић) о Месецу и Сунцу, као извештај са замишљеног боравка на овом Земљиним сателиту, са информацијама о знаковима живота на дотад неистраженом подручју космоса.

Овим текстовима придружује се и алегорична „Небеска река“ Гроздане Олујић, са својом фантастичком симболиком.

Одломак из аутобиографије Милутина Миланковића „Кроз васиону и векове“ примерен је дечјем узрасту, као вредна научно-популарна проза, са информацијама и опсервацијама које младим читаоцима убедљиво представљају значајну улогу Сунца у одвијању животних процеса на планети Земљи.

Месецом и његовим местом у стварности обичног човека бави се и запис Моме Капора „Месец“. Ученици овде истовремено проширују своје видике на свет масовних медија – уз дигресију о формирању њихове појединачне и колективне свести.

Драмско – поетска игра „Чик погодите због чега су се посвађала два златна брата“ Добрице Ерића говори о ривалству Сунца и Месеца, који заједнички уређују сав живот на Земљи, чак и онај уобичајени, свакодневни.

Међу текстовима у читанци за пети разред основне школе⁶ постоји више оних који у себи садрже и космичке мотиве: митолошка народна песма „Вила зида град“, песма у прози „Сунце“ Јована Дучића, „Небеска река“ Гроздане Олујић и „Поход на Мјесец“ Бранка Ћопић. У овим текстовима небеска тела су верни пратиоци и посматрачи судбинских дешавања у људском свету.

Уз помоћ књижевних текстова у читанци за шести разред⁷ ученици улазе у симболику звезда као одраза човекових животних лутања и запитаности над својом судбином, и то кроз тајновиту космолошку песму Мирослава Антића „Плава звезда“. Његово усмеравање према небу и звездама приказано је и кроз симболично дечачко успињање на Месец, али и

⁶ Наташа Станковић – Шошо. *Чаролија речи: читанка за пети разред основне школе*, Београд, Klett, 2012.

⁷ Наташа Станковић – Шошо и Бошко Сувајдић. *Уметност речи: читанка за шести разред основне школе*, Београд, Логос, 2012.

откривање сопствене људске, физичке ограничености и недовршености („Бајка о дечаку и Месецу“ Стевана Раичковића).

У читанци за седми разред⁸ космички мотиви су дати у неколико за ученике захтевних поетских, бајковитих или поетичких текстова – као што су „Небо“ Стевана Раичковића, „Звезда у чијим је грудима нешто куцало“ Гроздане Олујић и „Песник и Месец“. Добрице Ерића.

У избору књижевних текстова за осми разред⁹ скоро да и нема текстова са препознатљивим космичким мотивима, будући да је нагласак стављен на улазак у свет одраслих и свакодневни живот. Међутим, симболика неба и Месеца најизразитија је у народној песми „Почетак буне против дахија“, као снажна слика предстојећих судбоносних историјских догађаја.

Космички мотиви, као део човекове паралелне стварности, неминовно постоје у текстовима заступљеним у читанкама за млађе и старије разреде основне школе, како би се ученици увели (а донекле им се и објаснило) у велики и тајанствени свет који их окружује. Књижевност је засигурно медијум који им у томе може пружити одговарајућу подршку.

Литература

- Бајић, Љиљана и Зона Мркаљ. *Читанка: за 8. разред основне школе*. Београд, Завод за уџбенике, 2008.
- Жежељ – Ралић, Радмила. *Игра речи: читанка за први разред основне школе*, Београд, Klett, 2009.
- Жежељ – Ралић, Радмила. *У царству речи: читанка за други разред основне школе*, Београд, Klett, 2011.
- Жежељ – Ралић, Радмила. *Река речи: читанка за трећи разред основне школе*, Београд, Klett, 2008.
- Жежељ – Ралић, Радмила. *Речи чаробнице: читанка за четврти разред основне школе*. Београд, Klett, 2010.
- Радуловић, Оливера. *Језик је дрво живота: читанка за седми разред основне школе*, Београд, Логос, 2009.
- Шошо – Станковић, Наташа. *Чаролија речи: читанка за пети разред основне школе*, Београд, Klett, 2012.
- Шошо – Станковић, Наташа и Бошко Сувајџић. *Уметност речи: читанка за шести разред основне школе*, Београд, Логос, 2012.

⁸ Оливера Радуловић. *Језик је дрво живота: читанка за седми разред основне школе*, Београд, Логос, 2009.

⁹ Љиљана Бајић и Зона Мркаљ. *Читанка: за 8. разред основне школе*, Београд, Завод за уџбенике, 2008.

COSMIC MOTIFS REPRESENTED IN TEXTBOOKS (READERS) FOR THE JUNIOR AND SENIOR CLASSES OF ELEMENTARY SCHOOL

Cosmic motifs in literary texts considered in the junior and senior classes of primary schools appear as a natural and logical part of life, that has increasingly revealed in this period of growing up. They are usually secondary, but their presence indicates that the human world is actually unlimited, and that the cosmic space always attracted attention of both children and adults, who thinking about it searched the answers to the most important questions of the existence.

In this paper the cosmic motifs, present in textbooks (readers) for junior and senior grades of elementary schools are considered.

Key words: Cosmic motifs, Text-books for primary school